

HETVENÖT ÉVE SZÜLETETT

József Attila

Kirakják a fát

A pályaudvar hídja még remeg,
de már a kényes őszi szél dorombol,
és kiszáradt hasábfák döngenek,
amint dobálják őket a vagonból.

Ha fordul is egy, a lehullt halom
néma . . . Mi bánt? Úgy érzem, mintha félnék,
menekülnék, hasáb a vállamon.
A kisgyerek, ki voltam, mégis él még.

A kiskölyök, ki voltam, ma is él
s a felnőttet a bánat fojtogatja;
de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél
s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.

Töletek féltem, kemény emberek,
ti fadóbalók, akiket csodáltam?
Most mint lopott fát, viszlek titeket
ez otthontalan, csupa-csős világbán.
1936.

József Attila a *Kirakják a fát* című versét 1936 őszén, alig több, mint fél évvel a halála előtt írta. Az ekkor már gyógyíthatatlan idegbeteg, az élettől búcsúzó költőben gyermekkori emléket idéz fel az őszi pályaudvar képe, életének azt a korszakát, amikor a többi „utagyerekkel” tüzelőt próbált szerezni a didergő családnak. Nővére, József Jolán így ír erről a *József Attila élete* című könyvében: „A nagy hidegekben a ferencvárosi pályaudvarról induló, szénnel, fával megrakott kocsikat messzi úton követték. Felszedték a lehulló széndarabokat. A szénhalom tetején ülő emberek olykor lerúgtak egy darab szenet, vagy hasáb fát, s nézték a távolodó kocsiról, ahogyan a gyerekek felkapkodták az út porából, és iszkolnak visszafelé. (...) A felnőtt Attila már megértette, hogy cinkosok voltak ők, a szegény gyerekek cinkosai ebben a „csupa-csős világbán.” A gyermekkori emlék és a fadóbaló munkások képe összekapcsolódik a felnőtt költő tudatában, s ezáltal élete és költészete két legfontosabb tartalmát fogalmazza meg: a szegényekkel való összetartozás

felismerését és vállalását, s ugyanakkor az egyén, az egyes ember gyermeki kiszolgáltatottságának érzését is.

József Attila versei azért is olyan megragadóak, hatásosak, mert a költő az általa felismert igazságokat nem egyszerűen kinyilatkoztatja, hanem a felismerés folyamatát magát mutatja be, „beavatja” és nem „kiokítja” olvasóját, s így a versek igazsága a legszemélyesebb ügyünké, mintegy élményünké válik. Nézzük meg, hogyan megy végbe ez a Kirakják a fát című költeményben.

Az első versszak leírás, ennek érdekessége, hogy a tekintet a magasból irányul a mélybe (a pályaudvar hídjáról a vagonok mellett gyülő hasábhalmra). Megkapóan szép a versszak második sora, amely doromboló macskaként eleveníti meg a „kényes” őszi szelet, a folytatásban sincs semmi baljóslatú, az olvasót mégis – már itt – szorongás fogja el. Én ennek magyarázatát a szavak hangzásában látom, a dobpergést és menetelő katonák ládbogását idéző *d*, *b* és *g* mássalhangzók gyakoriságában. E hangok, bár egy látszólag nyugodt leírás szavaiban (pályaudvar hídjá, remeg, de, dorombol, hasábfák, döngenek stb.) találjuk meg őket, állandó ismétlődésükkel mégis a közelgő veszélyt érzékeltetik. Így nem ér váratlanul a költő szorongásának bevallása sem a második versszak második sorában: „... *Mi bánt? Úgy érzem, mintha félnék, | menekülnék. . .*” – s a félelem már elő is hozza az emlékezet mélyéből a hajdani élményt: „... *basáb a vállamon. | A kisgyerek, ki voltam, mégis él még.*”

Mintha egy mikroszkóp lencséit forgatnánk: először a tárgy egészét (a versben a pályaudvart) látjuk, aztán már csak egyetlen részletét kinagyítva (a versben ennek a fahasáb felel meg), majd – még tovább szűkítve a vizsgált felületet – hirtelen egy másik világba jutunk: feltárul előttünk a molekulák vagy – a mikroszkóp fajtájától függően – az atomok világa (a versben a lélek legmélyén rejtező gyermekkori élmények).

„*A kiskölyök, ki voltam, ma is él. . .*” – ismétli meg – bár más szavakkal – a harmadik versszak első sora az előző felismerését (s így ez a gondolat lesz a vers szimmetria-tengelye), és ettől kezdve a mikroszkóp alatt látott kép ismétlődni kezd, míg el nem éri eredeti méreteit – de most már az is benne van, azok az érzések, gondolatok, amelyeket a „látvány mögött” felfedeztünk. A következő sorokból azt tudjuk meg, hogy a felnőtt – rádöbbenvén gyermek- és felnőttlény hasonlóságára – a felnőtt fegyelmével igyekszik ezt tudomásul venni, ezzel óvva meg magát az elérzékenyüléstől és a kétségbeeséstől: „... *de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél | s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.*”

A harmadik versszakban a gyermektől visszajutottunk a felnőttözhöz (de most már átélve és megértve annak szorongását), a negyedik versszak pedig – még tovább tágítva a képet – visszairányítja tekintetünket az első versszakban még meg nem nevezett fadóbaló munkásokhoz. „*Töletek féltem, kemény emberek, | ti fadóbalók, akiket csodáltam?*” A gyermekkori félelmet újraélő költő most érti meg, hogy a „lopást” nem segítő, de nem is gátló akkori „fadóbalók” a szövetségesei voltak, közös volt a sorsuk, és közös ma – a vers írásának pillanatában – is. S ezzel a vers világképe még tovább tágul – az otthonatlan társadalom képévé, amelyben a lopott fát cipelő kisgyerekeknek a mások sorsát vállaló felnőtt költő felel meg.

A kor társadalmában egyformán bűnösnek minősül mindkettő, s ez a magyarázata a költő szorongásának, s ezért fejezi ki pontosan a mások ügyének vállalását a vers befejezésének középpontjába állított szép hasonlat: „*Most, mint lopott fát, vizslek titeket | ez otthonatlan, csupa-csosz világban.*”

A Kirakják a fát című József Attila-versnek még rengeteg részletszépsége van, amiről most már nem esik szó (a szavak hangzását és ennek jelentőségét is csak az első versszakban vizsgáltuk), de ezúttal arról próbáltam beszélni, hogyan épül fel egy költői mű, s hogyan fokozza a mű hatását annak szerkezete – ennek érzékeltetésére hasonlítottam a költő munkáját a mikroszkóppal dolgozó tudóséhoz.